

РОЛЬ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ, СВОБОД ТА ОБОВ'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

ROLE OF THE INTERNAL AFFAIRS BODIES IN ENSURING THE RIGHTS, FREEDOMS AND DUTIES OF MAN AND CITIZEN

Стахура Б.І.,

*здобувач кафедри теорії та історії держави і права
Львівського державного університету внутрішніх справ*

У статті проаналізовано основні напрями діяльності ОВС у забезпеченні прав і свобод людини та громадянина. Розкрито роль нормативно-правового регулювання діяльності органів внутрішніх справ у цій сфері. Визначено шляхи удосконалення діяльності ОВС у процесі реалізації захисту прав і свобод громадян.

Ключові слова: державне управління, права і свободи людини, ОВС, Конституція України, захист, забезпечення.

В статье проанализированы основные направления деятельности ОВД в обеспечении прав и свобод человека и гражданина. Раскрыта роль нормативно-правового регулирования деятельности органов внутренних дел в этой сфере. Определены пути совершенствования деятельности ОВД в процессе реализации защиты прав и свобод граждан.

Ключевые слова: государственное управление, права и свободы человека, ОВД, Конституция Украины, защита, обеспечение.

The article analyzes the main directions of work of the internal Affairs in ensuring the rights and freedoms of man and citizen. The role of the regulatory activities of internal Affairs bodies in her field. Identified ways to improve the activities of ATS in the process of implementation of the rights and freedoms of citizens.

Key words: public administration, rights and freedoms, IAB, Constitution of Ukraine, protection, security.

Постановка проблеми. Серед головних завдань правової демократичної держави пріоритетним є забезпечення прав і свобод громадян. У ст. 3 Конституції України чітко визначається, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1; 2, с. 310].

Стан дослідження. В Україні на тлі глибоких соціально-економічних, політичних, ідеологічних і культурних перетворень створення належних умов для реального забезпечення прав і свобод особи є актуальною теоретичною і практичною проблемою [3, с. 26]. Окремі аспекти цієї проблеми досліджували такі вчені, як: В. Авер'янов, В. Андрушко, О. Бандурка, В. Бесчастний, Ю. Битяк, І. Бородін, С. Благовісний, В. Букач, В. Вознюк, К. Волинка, І. Гамалій, Д. Гараджасв, А. Головін, О. Горова, Т. Дашо, О. Домбровська, А. Комзюк, С. Ківалов, О. Негодченко, Н. Нижник, М. Панов, В. Тихий та інші. Але поза увагою дослідників залишилась низка питань проблеми.

Метою статті є аналіз особливостей діяльності органів внутрішніх справ України щодо захисту прав і свобод людини, вивчення та аналіз проблем адміністративної діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав та свобод людини.

Виклад основного матеріалу. Права людини визначають, які обов'язки влада має стосовно людей. Кожна держава несе відповідальність за забезпечення однакового ставлення до всіх людей незалежно від кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних

чи інших поглядів, національності й соціального походження, майнового статусу, народження та інших ознак. Влада також відповідальна за надання кожному харчування та соціального захисту – шкільного навчання, роботи й медичних послуг, а також доступу до науки й культури, свободи слова, свободи віросповідання, свободи асоціацій та права на участь у керуванні країною.

«Людина прийшла до суспільства не для того, щоб мати менше прав, ніж вона мала раніше, а для того, щоб ці права краще оберігати» – справедливо наголошував Т. Пейн [4; 5, с. 34]. Завдання держави, яка претендує на те, щоб вона могла називатися правовою державою, полягає не тільки в тому, щоб визнати за своїми громадянами наявність основних природних людських прав і свобод (оскільки не держава дарує останні, проте вона має реальну здатність обмежити їх або зовсім виключити із життя суспільства), а в тому, щоб, проголосивши такі права і свободи, забезпечити можливість їх реалізувати та забезпечити безпеку особи [5, с. 35].

Серед державних органів, на які покладено обов'язок здійснення заходів щодо забезпечення конституційних прав і свобод громадян, важливе місце відводиться органам внутрішніх справ. Вони порівняно з іншими правоохоронними структурами вирішують найбільше питань, пов'язаних із забезпеченням прав і свобод людини. На ці органи покладаються функції: захисту прав та свобод громадян від протиправних посягань, забезпечення громадської безпеки [5].

Сфера діяльності органів внутрішніх справ має складну структуру. Вона має в собі ряд груп суспільних відносин, які пов'язані із забезпеченням прав і

свобод людини, забезпечення держави та суспільства від, насамперед, злочинів, інших посягань, соціальних загроз. Це визначає різні напрями забезпечення органами внутрішніх справ реалізації основних прав людини і громадянина.

Вирішення цих неординарних проблем – справа не одного дня, і тому на шляху забезпечення правопорядку та законності потрібно, насамперед, встановити соціальний контроль над злочинністю, розгорнути профілактичну роботу і зміцнювати всі форми попередження злочинності. До них належать: ситуативна, що включає в основному технічні заходи; соціальна, яка включає поліпшення соціально-економічних умов життя населення та розгортання діяльності добровільних організацій з охорони громадського порядку [2, с. 311].

Найбільш тісно робота органів внутрішніх справ у сфері забезпечення прав і свобод людини безпосередньо пов'язана з їх адміністративним напрямком діяльності. Це пов'язано з тим, що в процесі її здійснення працівники ОВС вступають у численні адміністративно-правові відносини з людьми, їх об'єднаннями, підприємствами, організаціями та установами. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ має чітко виражене державно-владне спрямування, здійснюється вона від імені держави, яка делегує цим органам право на застосування специфічних заходів адміністративного впливу, які не використовуються іншими органами виконавчої влади [6]. Вона визначається як регламентована адміністративно-правовими нормами діяльність ОВС, спрямована на створення належних умов для реалізації, охорони і захисту прав та свобод людини і громадянина [5, с. 35].

У наш час забезпечити належну громадську безпеку в країні міліція зможе за умови тісної співпраці та партнерства з населенням. Ця практика довела свою ефективність у багатьох країнах світу і навіть у колишньому Радянському Союзі.

Взаємодія міліції з населенням повинна ґрунтуватися тільки на добровільних засадах. У ст. 6 Закону України «Про міліцію» вказується, що державні органи, громадські об'єднання, службові особи, трудові колективи, громадяни зобов'язані сприяти міліції в охороні громадського порядку й боротьбі зі злочинністю. На перший погляд, складається враження про обов'язок громадянина чи громадського об'єднання надавати таку допомогу міліції. Однак ч. 2 ст. 6 Закону України «Про міліцію» називає умови залучення громадян до співробітництва: «Міліція має право для виконання покладених на неї завдань залучати громадян за їх згодою до співробітництва в порядку, встановленому законами, що регулюють профілактичну та оперативну-розшукову діяльність. Примусове залучення громадян до співробітництва з міліцією забороняється» [2, с. 311; 7].

У свою чергу, спільна діяльність міліції та добровільних об'єднань населення, які беруть участь у боротьбі з правопорушеннями у сфері громадського порядку, формує у свідомості громадян необхідність рахуватися із загальними інтересами, шанобливо

ставитися до правових приписів, з гідністю виконувати свої громадські обов'язки. Крім того, залучення широких верств населення до правоохоронної діяльності закономірно і справедливо розглядається як важливий чинник участі громадян в управлінні справами суспільства і держави, один з основних факторів зміцнення конституційного режиму, ролі законів, посилення механізму підтримки правопорядку на ґрунті розвитку народовладдя.

Чітке уявлення про особливості механізму забезпечення реалізації прав та обов'язків громадян має велике значення в діяльності міліції. Необхідність у такому механізмі виникає тоді, коли реалізація конституційного суб'єктивного права не потребує втручання держави, її органів і посадових осіб у процес реалізації цього права як обов'язкової сторони. Зі сторони держави потрібні лише гарантування прав та відтворення порушеного права. Тому необхідно визначитися з поняттям механізму забезпечення реалізації прав і обов'язків громадян та його складовими [2, с. 312].

З огляду на це розглянемо детальніше структуру механізму забезпечення реалізації прав, свобод і обов'язків людини та громадянина. На думку деяких науковців, механізмом є напрями взаємодії та співпраця між інституціями структурами. Так, російський вчений Е.Я. Мотьвилавка розкриває поняття механізму як системи певних правових засобів, які спрямовані на захист людини [8]. На думку О.Ф. Скакун, правовий механізм є частиною так званого соціально-правового механізму. Професор О.Ф. Скакун наголошує, що такий правовий механізм діє в єдності й покликаний охороняти й захищати права людини та громадянина [9, с. 206]. Крім того, вона зазначала, що механізм соціально-правового забезпечення прав і свобод людини можна поділити на три підсистеми: механізми реалізації, охорони та захисту [9, с. 206].

В Україні механізм захисту прав реалізується через діяльність Комітету Верховної Ради України з прав людини, національних меншин та міжнародних відносин, інших комітетів Верховної Ради України в частині діяльності по забезпеченню та захисту прав людини; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Генеральної прокуратури України; інституту адвокатури (інститут надання правової допомоги); МВС України (в частині формування та розвитку внутрішньовідомчого контролю за дотриманням прав людини); Міністерства юстиції України (зокрема, Національне бюро по дотриманню Європейської конвенції з основних прав та свобод людини); інших центральних органів виконавчої влади (в частині забезпечення та захисту прав людини); правозахисних організацій (національні та міжнародні); науково-дослідних установ; засобів масової інформації [10, с. 34].

Отже, механізм захисту прав є системою та комплексом послідовних дій, які спрямовані на захист прав людини та громадянина. Фактично і механізм реалізації права людини на захист теж є системою та комплексом послідовних дій, які спрямовані на захист прав людини та громадянина [10, с. 35].

Механізм правового захисту визначається як динамічна система правових форм, засобів і заходів, дія і взаємодія яких спрямовані на запобігання порушенням прав людини чи на їх відновлення у випадку порушення. Він містить у собі три елементи: 1) охорону прав; 2) захист прав; 3) юридичну допомогу людині. Охорона прав людини є механізмом безпосередньої дії охоронних норм права та організаційно-правової діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, установ і посадових осіб, а також громадських об'єднань щодо недопущення порушень прав та свобод людини і громадянина.

Захист прав є об'єктивною потребою, оскільки всі права, надані особі й незабезпечені необхідними засобами захисту у випадку їх порушення, є лише «декларативними правами». Захист прав – це частина правового захисту людини, що складається з примусово-правової (зокрема, матеріально-правової та процесуальної) діяльності органів державної влади й управління, правоохоронних органів, громадських організацій і посадових осіб, а також громадян та осіб без громадянства, здійснюваної законними засобами для підтвердження або відновлення оскарженого або порушеного права людини [2, с. 314].

М. Криштанович наголошує, що основними проблемами адміністративної діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав та свобод людини є:

- реалізація прав і свобод людини в адміністративно-правових відносинах, коли сторонами процесу є громадяни та працівники ОВС;
- активізація ролі людини у відстоюванні своїх прав, свобод і законних інтересів та скасування монопольного права держави на охорону її прав і свобод;
- формування ефективної адміністративно-процесуальної бази взаємовідносин людини та посадової особи органу внутрішніх справ;
- створення системи противаг у відносинах людини з державними органами та їх посадовими особами, призначенням якої є створення максимально рівних умов для нейтралізації правопорушень та зловживань з боку представників влади;
- вдосконалення правозахисної практики в діяльності органів внутрішніх справ [5, с. 36; 11, с. 18].

Виконуючи завдання адміністративної діяльності, органи внутрішніх справ повинні поважати гідність особи і виявляти до неї гуманне ставлення, захищати права людини, незалежно від її соціального походження, майнового та іншого стану, расової та національної належності, громадянства, віку, мови та освіти, ставлення до релігії, статі, політичних та інших переконань [5, с. 36].

Здійснюючи захист прав особи на недоторканість житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, на невтручання в особисте і сімейне життя, на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, завдання ОВС мають полягати в тому, щоб кожний її працівник не міг втручатись (обмежувати) здійснення цих прав інакше, ніж згідно із законом і коли це необхідно в

демократичному суспільстві в інтересах національної і громадянської безпеки, економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб.

У сучасних умовах ефективного забезпечення прав і свобод людини в правоохоронній діяльності органів внутрішніх справ вимагає концептуально нових підходів, що обумовлюють докорінні зміни організаційно-правових засад функціонування органів внутрішніх справ, зокрема гуманізацію діяльності міліції та підвищення її авторитету, побудову відносин між міліцією і народом на засадах партнерства, удосконалення форм, методів та засобів забезпечення прав і свобод людини тощо [5, с. 36; 12, с. 382]. Аналіз нормативно-правових актів, що регулюють діяльність органів внутрішніх справ з питань утвердження та забезпечення конституційних прав та свобод людини і громадянина, свідчить про те, що загалом вони відповідають Конституції України, однак мають й певні прогалини, які необхідно усунути для створення дієвого механізму утвердження та забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Серед актуальних завдань підвищення ефективності діяльності ОВС щодо захисту прав і свобод людини постає проблема удосконалення нормативно-правових актів, що регулюють цю сферу. Доцільно зазначити, що вони не повною мірою послідовні і, що дуже важливо, недостатньо адаптовані до сучасних соціальних реалій. Зокрема, вони характеризуються неконкретним визначенням завдань, функцій, повноважень ОВС щодо забезпечення прав і свобод людини у сфері охорони громадського порядку та громадської безпеки. У чинних нормативно-правових актах нерідко виявляються суперечності між затвердженою на сьогодні державою правовою політикою у сфері забезпечення прав і свобод людини та праворегулюючим інструментарієм втілення її в життя [5, с. 36].

Висновки. Для усунення прогалин у законодавстві України щодо нормативно-правового закріплення прав і свобод людини та громадянина, їх правових гарантій, а також діяльності ОВС щодо їх забезпечення, нарізла необхідність у розробленні та прийнятті Законів України «Про поліцію» та доповнення та внесення змін до Конституції України, в яких повинні бути визначені принципи діяльності органів виконавчої влади, зокрема і ОВС, щодо забезпечення прав та свобод людини міститися узагальнений перелік прав і свобод, їх конституційні гарантії, процедура їх забезпечення, порядок відновлення. Важливо привести нормативні акти МВС України у відповідність до міжнародних стандартів у сфері забезпечення прав і свобод людини.

Комплексний аналіз усіх елементів у системних зв'язках та в поєднаннях дозволить не тільки вдосконалити теоретичну модель механізму забезпечення реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, але й сприятиме практиці запобігання порушенням прав людини (чи їх відновленню у випадку порушення).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. (Із змінами, внесеними згідно із Законом України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 року № 742–VII).
2. Дашо Т.Ю. Роль органів внутрішніх справ у забезпеченні прав, свобод та обов'язків людини і громадянина / Т.Ю. Дашо // Актуальні проблеми держави і права. – № 3. – С. 310–315.
3. Бринь Т.О. Питання забезпечення конституційних прав і свобод людини в сучасних умовах / Т.О. Бринь // Проблеми законності : респ. міжвід. наук. зб. – Вип. 84. – Х. – 2006. – С. 26–33.
4. Пейн Т. Права людини (текст) : монографія / Т. Пейн ; пер. з англ. І Савчак. – Львів : Літопис, 2000. – 48 с.
5. Криштанович М. Діяльність ОВС щодо захисту прав і свобод людини як важлива умова забезпечення національної безпеки України / М. Криштанович // Науковий вісник. – 2013. – Вип. 12 «Демократичне врядування». – С. 34–38.
6. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ: підручник / Ю.П. Битяк, В. В. Богуцький, Л.П. Коваленко та ін. – Х. : Право, 2013. – 472 с.
7. Закон України «Про міліцію» – від 20.12.1990 (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 3565–VI (3565–17) від 05.07.2014).
8. Мотвилавка Е.Я. Теория регулятивного и охранительного права. – Воронеж, 1990. – С. 54.
9. Скакун О.Ф. Теория государства и права : учебник. – Х. : Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.
10. Сидорук Ю.М. Механізми захисту прав людини та громадянина: сутність і перспективи розвитку в Україні / Ю.М. Сидорук // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2013. – Випуск 682. Правознавство. – С. 33–35.
11. Негодченко О.В. Забезпечення прав та свобод людини ОВС: організаційно-правові засади (текст) : автореф. дис. ... д. юрид. наук : 12.00.07 / О.В. Негодченко ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х. : (б.в.), 2004. – 21 с.
12. Загуменна Ю.О. Основні напрями забезпечення прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ України / Ю.О. Загуменна // Форум права. – 2010. – № 4. – 382 с.